

**ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Стрельник В. В.

ВСТУП

Військова агресія РФ матиме довгострокову негативну дію на стан навколишнього середовища як нашої держави, так і транскордонних територій. На 27-й Конференції ООН зі зміни клімату було зазначено, що РФ своїми діями створила загрози ефективності всієї світової кліматичної політики. Україна запропонувала утворити глобальну платформу для оцінки збитків, завданих клімату та навколишньому середовищу внаслідок військових дій¹. Запровадження системного незалежного процесу оцінювання стану об'єктів підвищеної екологічної небезпеки на території України, збирання й об'єктивний аналіз доказів для встановлення відповідності небезпечних видів діяльності, заходів та умов слугуватиме основою створення реєстру територій екологічно небезпечних об'єктів, дозволить у найкоротші терміни забезпечити засоби реагування на надзвичайні ситуації², зокрема в умовах збройного конфлікту. Специфіка юридичної відповідальності в екологічній сфері знаходить своє відображення в обмеженні чи зупиненні екологічно небезпечної діяльності³.

Сума шкоди навколишньому середовищу від військової агресії РФ на території нашої держави вже складає понад 46 млрд доларів. Більшу частину обрахованих збитків становить забруднення атмосферного повітря – 27 млрд доларів. Основними причинами викидів стали лісові пожежі й атаки окупантів на об'єкти енергетичної інфраструктури. Війна завдала шкоди майже третині українських лісів. Повністю вигоріло

¹ Юлія Овчинникова РФ має відповісти за та виплатити компенсацію Україні за злочини проти довкілля URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/03/6/253191/>

² Стрельник В. В. Екологічні загрози у зоні Операції Об'єднаних Сил. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 6, 2018. С. 179

³ Гетьман А.П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. Проблеми правової відповідальності : монографія / В.Я. Тацій та ін.; за ред. : В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків : Право, 2014. С. 244.

понад 23,3 тис га. Шкода, завдана забрудненням ґрунтів, оцінюється у 18 млрд доларів. Загалом з початку широкомасштабного вторгнення Україна задокументувала майже 2,300 злочинів проти довкілля. Умовно екологічну шкоду оцінено у понад 50 млрд доларів, без урахування збитків, завданих на тимчасово окупованих територіях⁴. Зареєстровано понад 1000 фактів атак країни-агресора, що безпосередньо завдали шкоди навколишньому середовищу, і ця цифра зростає кожного дня.

25 січня 2023 р. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію про негативний вплив війни на довкілля, де визначено злочин «екоцид». Екоцидом вважається масове знищення рослинного, тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Результатом російської воєнної агресії в Україні стало широкомасштабне руйнування життєвого середовища, масове забруднення земель, атмосфери та водного середовища із застосуванням методів і засобів ведення воєнних дій, що мають на меті завдати великої та довготривалої шкоди природному середовищу⁵.

Резолюція визнає необхідність внесення змін до Римського статуту Міжнародному кримінальному суді (далі – МКС) шляхом додання нового складу злочинного діяння. Включення конкретного злочину екоциду в Римський статут є бажаним і необхідним, враховуючи відсутність достатнього екологічного виміру у поточних злочинах за Римським статутом, з огляду на зростаючу потребу охороняти навколишнє середовище, щоб зберегти його для майбутніх поколінь⁶. Такі зміни сформують можливість для України через МКС притягнення РФ до юридичної відповідальності за злочини, вчинені проти довкілля.

Переконані, що творення сталого майбутнього відновлення України має базуватись на пріоритетах шляху до євроінтеграції⁷. Повноцінне

⁴ Олексій Павлиш Шкода довкіллю від збройної агресії РФ перевищила \$46 мільярдів – Мінприроди URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/13/695952/>

⁵ Костицький В.В., Костицька І. О., Микитюк М. А., Суходольська А.А. До питання про юридичну відповідальність за злочинне посягання на конституційне право людини на безпечне довкілля у ході російської воєнної агресії в Україні. *Екологічне право*. Випуск 3–4, 2022 URL: <http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/3-4/5.pdf> DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.3-4-4.5>

⁶ Juraj Panigaj, Eva Berniková Ecocide – a new crime under international law? *Juridical Tribune*. Volume 13, Issue 1, March 2023 URL: <http://tribunajuridica.eu/arhiva/An13v1/1.%20Panigaj,%20Bernikova.pdf>

⁷ Стрельник В.В. Відбудова України на засадах сталого розвитку. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матер. III Всеукр. наук.-метод. конф. (Суми, 18 червня 2022 р.) / ред. колегія : В.М. Завгородня, А.М. Куліш, та ін. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 182.

відновлення економіки й інфраструктури України можливе виключно після завершення масштабних воєнних дій і звільнення окупованих територій. Відповідно питання притягнення РФ до юридичної відповідальності за злочини проти довкілля України є надзвичайно актуальною, потребує детального вивчення та практичного вирішення.

1. Охорона природи під час збройного конфлікту як абсолютна цінність

З початку повномасштабного вторгнення в Україну РФ застосувала та продовжує застосовувати різноманітні заборонені методи ведення війни. Відносини у сфері міжнародно-правової охорони природи через військовий конфлікт являється предметом правого регулювання норм міжнародного права навколишнього середовища (міжнародного екологічного права), міжнародного права прав людини, права міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права. Кожна із зазначених галузей міжнародного права сформувала відповідні міжнародно-правові режими, що базуються на основі звичаєвих і договірних норм.

У випадку виникнення суперечностей у сфері охорони природи під час військового конфлікту між нормами міжнародного гуманітарного права й інших галузей міжнародного права силу пріоритету мають положення міжнародного гуманітарного права.

Завданням міжнародного екологічного права є запобігання можливим негативним наслідкам впливу збройних конфліктів на довкілля шляхом визначення відповідних принципів у міжнародних договорах, сторонами яких держави стають у мирний час. До таких належать принципи: запобігання та неспричинення транскордонної екологічної шкоди, оцінки впливу на довкілля, невід'ємного суверенітету над природними ресурсами, спільної, але диференційованої відповідальності, сталого розвитку, інформування у випадку надзвичайних ситуацій, перестороги, тощо⁸. Окремі із зазначених набули звичаєвого характеру. Наприклад, принцип запобігання та неспричинення транскордонної екологічної шкоди покладає на суб'єктів міжнародного права зобов'язання незалежно від їхньої участі у відповідних міжнародних природоохоронних договорах.

У своєму Консультативному висновку у справі про законність застосування ядерної зброї (1996 р.) Міжнародний суд ООН постановив, що застосування ядерної зброї може спричинити катастрофічні наслідки

⁸ Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. В.В. Мицика. Х. : Право, 2018. Т. 2. С. 462–465.

для навколишнього середовища. Суд визнав, що довкілля – це не абстракція, живий простір, який забезпечує якість життя та здоров'я людства, в тому числі майбутніх поколінь. Складовою частиною міжнародного права є визнання загального зобов'язання державами поваги до навколишнього середовища для забезпечення діяльності інших держав⁹.

Дослідження Міжнародного комітету Червоного Хреста описує три норми міжнародного звичаєвого права, що використовуються у сфері захисту довкілля під час збройних конфліктів: (1) до навколишнього середовища застосовуються загальні принципи ведення бойових дій; (2) вибір методів і засобів під час війни повинен враховувати захист і збереження довкілля; (3) забороняється використання методів і засобів ведення війни, що завдають широкомасштабну, довготривалу та значну шкоду природі або створюють реальну загрозу її виникнення.

Війна не являється підставою для автоматичного припинення дії міжнародних договорів, зокрема природоохоронних, сторони яких, стали учасниками збройного конфлікту¹⁰. Провідну у роль у системі міжнародних договорів, що забороняють використання певних методів і засобів ведення війни, займає Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище (1978 р.). Використання довкілля як засобу ведення війни забороняється. Зокрема, не допустимо вдаватися до військового або будь-якого іншого використання засобів впливу на навколишнє середовище, що мають масштабні, довгострокові або значні негативні наслідки: способи руйнування, спричинення шкоди, нанесення збитків будь-якій іншій державі-учасниці¹¹.

Охорона довкілля від бойових дій регламентується ст. 55 Додаткового протоколу (Протокол I) до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949 р). При веденні воєнних дій має бути виявлена турботливе ставлення до навколишнього середовища від широкої, довгочасної та значної шкоди. Заборонено використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдання шкоди або створення

⁹ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons : Advisory Opinion of the International Court of Justice of 8 July 1996. Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders. 1996. P. 241–242.

¹⁰ Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries 2011. Yearbook of the International Law Commission. 2011. Vol. II, Part Two. URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf.

¹¹ Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE

реальної загрози завдання шкоди довкіллю, що спричинить заподіяння шкоди здоров'ю або життю населенню. Принципово, що заподіяння шкоди навколишньому середовищу як репресалій заборонено¹².

24 принцип Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) визнає неминучість руйнівного впливу війни на процес сталого розвитку, покладає обов'язок на держави поважати міжнародне право, що забезпечує охорону довкілля під час збройних конфліктів, за необхідності співпрацювати у справі його подальшого розвитку¹³.

Норми про заборону застосування методів і засобів ведення війни, що можуть негативно вплинути на довкілля містяться у Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні ушкодження (1980 р.) та Протоколах до неї¹⁴.

У травні 2016 р. було ухвалено Асамблеєю ООН з навколишнього середовища резолюцію «Захист довкілля в районах, вражених збройними конфліктами». До резолюції, прийняття якої було ініційовано делегацією України, як співавтори приєдналися ЄС, Канада, Ліван, Норвегія, ДРК, Ірак, Південний Судан і Йорданія. У грудні 2017 р. було ухвалено нову резолюцію щодо «Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом». Її ухвалення було ініційовано Україною, Норвегією та Іраком¹⁵.

Аналіз міжнародно-правових норм, що спрямовані на охорону довкілля у зв'язку зі збройним конфліктом, дозволяє стверджувати, що вони мають свої особливості та відрізняються відсутністю цілісної реалізації. Загальні принципи міжнародного права вимагають від усіх сторін конфлікту максимально пом'якшувати шкоду довкіллю.

Міжнародне гуманітарне право містить низку положень, що стосуються короткострокових і довгострокових наслідків заподіяної шкоди навколишньому середовищу, так званої «спадщини» збройного конфлікту. Разом з тим, недоліками зазначеної галузі вбачається

¹² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

¹³ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 03 червня 1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92340>.

¹⁴ Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні ушкодження, 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

¹⁵ Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oon-posilit-diyalnist-iz-zahistu-dovkillya-u-zonah-zbrojnih-konfliktiv-ta-protidiyatime-zabrudnennyu-navkolishnogo-seredovisha-vnaslidok-terorizmu>

неможливість визначення меж шкоди, заподіяному довікілью. Оскільки вона повинна відповідати наступним кумулятивним умовам: (1) великий радіус поширення, (2) довгостроковість наслідків, (3) суттєвий розмір, що оцінюється перед початком атаки.

Отже, практично виключається можливість визначити пропорційність шкоди навколишньому середовищу, що вважається непрямую шкодою.

2. Міжнародне законодавство щодо військового використання засобів впливу на навколишнє середовище

Забруднення землі залишками збройного конфлікту, такими як міни, касетні боеприпаси й інші вибухонебезпечні залишки війни, є подальшим прямим впливом на навколишнє середовище, її спадком. За даними Міжнародного координаційного центру гуманітарного розмінування ДСНС, з 24 лютого 2022 р. по 21 лютого 2023 р. в Україні знешкоджено понад 324 тис. вибухонебезпечних предметів, зокрема 2 185 авіаційних бомб. На наявність вибухівки обстежено територію площею 797 кв. км. Залишилося ще 174 тис. кв. км потенційно небезпечних територій, що становить 30% загальної площі країни. Окрім цього, агресор вдається до ядерного шантажу, обмежує доступ до безпечної питної води мільйонам людей, що відчувають брак води для задоволення санітарних і гігієнічних потреб. Через дії окупантів на Каховській ГЕС Україна щодня втрачає тисячі кубометрів води Дніпра¹⁶.

Окрім людських жертв, залишки боеприпасів вважаються однією з найбільш значущих перешкод на шляху до відновлення миру та розвитку. Це призводить до переміщення людей; затримує повернення та переселення біженців, внутрішньо переміщених осіб, блокує доступ до життєво важливих ресурсів і соціальних послуг, у тому числі сільськогосподарських угідь, води, доріг, шкіл, лікарень. Залишки конфлікту можуть викидати токсичні речовини в ґрунт, що призведе до заподіяння подальшої шкоди довікілью. Отже, відповідно до теорії справедливої війни, рішення про початок, ведення, припинення війни має бути справедливим.

У справі Албанії за пошкодження двох британських військових кораблів і вбивство персоналу Суд постановив, що країна несе відповідальність, згідно з міжнародним правом. Албанія не повідомила екіпажу про існування автоматичних мін підводних човнів, що стояли на якорі, тим самим порушила «елементарні міркування гуманності», принцип свободи морського сполучення.

¹⁶ Юлія Овчинникова РФ має відповісти за та виплатити компенсацію Україні за злочини проти довікілья URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/03/6/253191/>

У справі Нікарагуа проти Сполучених Штатів Суд постановив, що США порушили свої зобов'язання за міжнародним звичаєвим правом, коли в 1984 р. закладали без будь-якого публічного й офіційного попередження міни в портах Нікарагуа. Такими діями було порушено заборону міжнародного права щодо застосування сили проти іншої держави, втручання в її справи, порушення суверенітету, переривання мирної морської торгівлі.

У результаті навчань британської армії в Кенії, ряд кенійських жертв подали позов до Високого суду Лондона в 2002 р.. У позасудовому провадженні вони отримали компенсаційну виплату в розмірі 4,5 млн фунтів стерлінгів, хоча британський уряд не визнав повної відповідальності.

Претензії до держав за використання мін і касетних боєприпасів можуть ґрунтуватися на відповідальності держав за протиправні дії. Недотримання міжнародного зобов'язання, що забороняє використання мін або касетних боєприпасів, тягне за собою відповідальність держави. У разі загальної заборони протипіхотних мін і касетних боєприпасів виключно держави, не окремі особи, можуть вказувати на протиправне діяння, вчинене іншою державою.

Положення базових міжнародних договорів, на підставі яких можна притягнути державу чи приватних осіб до відповідальності за екологічну шкоду, спричинену під час збройного конфлікту, розроблялися за логікою міжнародного гуманітарного права, не враховують норм і принципів міжнародного права навколишнього середовища.

Охорона природи, під час збройного конфлікту, не визнається абсолютною цінністю. У певних випадках руйнування довкілля може виправдовуватись принципом воєнної необхідності. Такий підхід ускладнює притягнення до юридичної відповідальності за спричинення екологічної шкоди згідно з нормами міжнародного гуманітарного та кримінального права, що підтверджується міжнародною судовою практикою. До того ж, під час збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права є нормами «*lex specialis*» відносно норм міжнародного екологічного права.

У разі суперечності правових норм у підзаконних нормативно-правових актах однакової юридичної сили слід керуватися правовим принципом, відомим з часів римського права: «*Lex specialis derogat generali*» («спеціальний закон відміняє (витісняє) загальний закон»). У випадку конкуренції норм загального (*generalis*) і спеціального (*specialis*) характеру перевага при тлумаченні та застосуванні повинна надаватися спеціальним нормам. При цьому під загальними зазвичай маються на увазі норми, що регулюють певний вид суспільних відносин, а під спеціальними – які регулюють вид цього роду. Принцип «*Lex*

specialis derogat generali» в доктрині розглядається як пріоритетний по відношенню до принципу переваги наступного закону перед попереднім («Lex posterior derogat lex prior»): презюмується, що наступний загальний закон не відміняє більш раннього спеціального закону аналогічної юридичної сили (lex posterior generalis non derogat priori speciali), якщо про це немає особливого застереження у самому законі¹⁷.

Таким чином, судова практика достатньо суперечлива та відрізняється залежно від держави. Якщо в мирний час притягують до відповідальності заподіювача шкоди довікллю, то під час збройного конфлікту – безвідворотності покарання не передбачає.

3. Міжнародно-правовий пошук механізмів притягнення збройного агресора до юридичної відповідальності

Нагальною потребою держави України під час повномасштабного вторгнення РФ є розробка дієвого механізму притягнення до юридичної відповідальності за шкоду, заподіяну довікллю. Важливе значення при розгляді справ у міжнародних судових інстанціях має процедура доказування. На жаль, сучасне міжнародне право не містить чіткого визначення джерел і механізмів компенсації шкоди навколишньому середовищу, зокрема завданою збройним конфліктом. Вимоги до доказів не визначені ні Статутом, ні Регламентом, лише застосовуються посилення на міжнародну судову практику.

Міжнародний суд ООН при оцінці певних видів доказів використовує відкритий, дискреційний стандарт, «рівень впевненості серйозності звинувачень». Прецедентна практика визначає стандарт доказування на основі «ad hoc», що виявляється лише на фінальній стадії процесу при винесенні рішення Судом. Судова інстанція діє за принципом широкої прийнятності доказів, що дозволяє долучати до справи майже будь-який доказ, що обирають держави-учасниці. Такий підхід зумовлено принципами державного суверенітету та рівності держав у виборі доказів. Прикладом важливості формування належної доказової бази є формулювання п. 75 Постанови Суду від 19 квітня 2017 р. стосовно звернення України про тимчасові заходи у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму¹⁸ та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової

¹⁷ Щодо правозастосовчої практики: Лист Вищої атестаційної комісії України від 02.02.2009 р. № 02-72-05/311 URL:https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_311330-09#Text

¹⁸ Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 12.09.2002 р. № 149-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

дискримінації¹⁹. Міжнародний суд ООН вказав, що Україна посилаючись на: (1) напад на мирних демонстрантів у Харкові; (2) бомбардування Маріуполя; (3) напад у Волновасі та Краматорську; (4) знищення повітряного судна малайзійських авіаліній (Flight MH 17), що призвели до смерті та поранень великого числа цивільних осіб, не надала достатні докази достовірності обставин.

Важливим прецедентом у судовій міжнародній практиці є рішення у справі Нікарагуа – Коста-Ріка. 18 листопада 2010 р. Республіка Коста-Ріка звернулася до Суду із заявою про порушення справи проти Республіки Нікарагуа стосовно «вторгнення, окупації та використання армією Нікарагуа території Коста-Ріки». Такими діями Республіка Нікарагуа порушила принцип територіальної цілісності, заборони погрози чи застосування сили. У своїй заяві Коста-Ріка стверджувала, що Нікарагуа у двох окремих інцидентах окупувала територію Коста-Ріки у зв'язку з будівництвом каналу від річки Сан-Хуан до Лагуна-лос-Портільос і виконувала роботи з днопоглиблення на річці Сан-Хуан. Вчинення таких дій серйозно вплинули на потік води до річки Колорадо, завдали додаткової шкоди території Коста-Ріки, в тому числі водноболотним угіддям, національним заповідним зонам дикої природи, розташованих у регіоні²⁰. Міжнародний суд ООН визнав право Коста-Ріка на отримання компенсації за матеріальну шкоду, вказавши на необхідність розпочати переговори з метою досягнення угоди протягом року з дати винесення рішення щодо виплат. Проте, сторони не зуміли домовитись. Коста-Ріка звернулася з проханням вирішити справу.

Враховуючи, що площа території, яка постраждала від незаконної діяльності Нікарагуа, становить 6,19 га та для її відновлення потрібен 50-річний період, Коста-Ріка вимагала близько 6,711 млн дол відшкодування збитків, а також приблизно 0,5 млн дол у вигляді відсотків за час заборгованості. Своїм рішенням Суд значно зменшив розмір компенсації відносно початкових вимог Коста-Ріки, розмежувавши компенсаційні обов'язки Нікарагуа, як частину екологічних репарацій, і власні обов'язки Коста-Ріки щодо пом'якшення екологічних наслідків за наявності передбачуваної екологічної шкоди²¹.

Зважаючи на визнання відповідальності за охорону довкілля за державами, повний розподіл екологічних репарацій, що виплачуються

¹⁹ Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

²⁰ Визначення розміру компенсації за шкоду довкіллю у справі МС ООН «Коста-Ріка – Нікарагуа». URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Vyznachennya-rozmiru-kompensatsiyi-za-shkodu-dovkillyu-u-spravi-MS-OON-Kosta-Rika-Nikaragua-.pdf>

²¹ Там само.

через компенсацію, не завжди покладаються на сторону, що вчинила екологічні правопорушення. Керуючись концепцією «шкода та причинно-наслідковий зв'язок», враховуючи наукову невизначеність твердження про екологічні збитки, Суд зайняв позицію, що шкода докiллю *може бути* заподіяна кількома одночасними причинами. Враховуючи зазначене, Міжнародний суд ООН встановив право Коста-Ріки на отримання 120 тис. доларів за пошкодження, втрату екологічних товарів і послуг постраждалої території в період до відновлення та 2708,39 доларів на відновлювальні заходи.

Отже, у питаннях компенсації шкоди докiллю, застосування методології оцінки збитків у справі про захист навколишнього середовища позиція Суду викликає певне здивування. У рішенні відсутні аргументи дослідження короткострокової та довгострокової оцінки екологічних збитків для складних екологічних явищ, що беззаперечно матиме негативний вплив на уражені території. Видається доцільним Міжнародному суду ООН при використанні наукового взаємозв'язку відповідальності держави стосовно запобігання, виправлення та пом'якшення завданих збитків, обґрунтувати належним чином використання методології обрахунку шкоди.

Враховуючи «вагу, надійність і цінність доказів», Суд приділяє особливу увагу наступним моментам: (1) свідченням осіб, що володіють безпосередньою інформацією; (2) широко поширена інформація про факт при детальному розгляді виявляється такою, що походить з одного джерела – такі повідомлення, не зважаючи на їх чисельність, матимуть значення доказу джерела оригіналу; (3) доказам, що підтверджують факти або поведінку, несприятливу для держави, яку представляє особа, що надає докази.

Розгляд справ у МКС вимагає також детальної підготовки. МКС функціонує на основі Римського статуту міжнародного кримінального суду. Норми Римського статуту містять велику кількість оціночних понять. Враховуючи такий підхід, важливим аспектом видається суспільний інтерес і резонанс справ у ході їх розгляду, політична воля та трактування певного питання більшістю цивілізованих держав. Статут МКС передбачає високий рівень доказування екологічних злочинів. Разом з тим при вирішенні питання про відшкодування збитків потерпілим визнається фізична/юридична особа, якій заподіяно шкоду внаслідок вчинення будь-якого злочину, віднесеного до юрисдикції суду. Тобто причина такої шкоди не обов'язково повинна бути наслідком злочину проти довкілля, вона може бути заподіяна будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію МКС. Наприклад, у разі знищений лісу внаслідок пожежі, що спричинило бомбардування сусіднього села, то вимога про відшкодування шкоди, заподіяній лісовій ділянці, допустима,

навіть якщо зазначений природний ресурс не був об'єктом збройної агресії. Отже, потерпілі мають право на відшкодування у разі винесення обвинувального вироку на підставі військового злочину проти довкілля. Таке право поширюватиметься на будь-яку особу, що зазнала шкоди.

Виключно МКС наділений повноваження визнавати допустимість доказів, приймати чи відхиляти будь-яку інформацію як доказ. Не приймаються до уваги дані, що зібрані під примусом, погрозою, із застосуванням сили; були навмисно сфальсифіковані, змінені, сфабриковані; незаконним шляхом, із застосуванням обману; отримані за фінансовим сприянням особи, що їх надала. Релевантність доказу, його доказова сила та вагомість є фундаментальними критеріями. Перед визнанням доказу як вагомим, МКС вивчає його походження.

Важливим поступом для України є ухвалення резолюції № 2433 від 28.04.2022 р. Парламентською асамблеєю Ради Європи «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи», в якій висловила повну підтримку у розслідуванні міжнародних злочинів РФ в Україні, виступила за створення міжнародного трибуналу²². Європейським парламентом 19.01.2023 р. було ухвалено резолюцію на підтримку створення міжнародного трибуналу для засудження злочинів агресії РФ проти України²³. Спеціальний трибунал має посилити зусилля МКС, його прокурора з розслідування звинувачень у геноциді, воєнних злочинах і злочинах проти людяства, що були скоєні в на території нашої держави.

Переконані, що ретельна підготовка належної доказової бази, обрання вірної стратегії поведінки в ході розгляду справ, демонстрація впевненої й обгрунтованої позиції посилять шанси нашої держави на позитивний результат розгляду справ у міжнародних судових інстанціях.

Безсумнівно, РФ порушила численні норми міжнародного права, тому повинна понести відповідальність за свої дії. Україна має право на репарації. Термін «репарація» використовується для охоплення відшкодування шкоди різними засобами, що здійснюються суверенною державою; для позначення компенсаційних вимог, висунутих переможцями або жертвами війни проти переможеної держави після припинення військових дій. Компенсація та реституція є двома формами репарацій, якщо мова йде про відшкодування шкоди внаслідок воєнних

²² Резолюція ПАРЄ від 27 квітня 2022: Європа вийшла на шлях усвідомлення загрози з боку Росії для всієї європейської цивілізації. URL: <https://r2p.org.ua/rezolyuciya-parye/>

²³ Європарламент ухвалив рішення про створення трибуналу за злочин агресії проти України. URL <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3655298-evroparlament-uhvaliv-risenna-pro-stvorennia-tribunalu-za-zlocin-agresii-proti-ukraini.html>

дій. Компенсація – виплата грошової шкоди тому, чий права були порушені невиконанням норм міжнародного права. Основні ознаки компенсації відшкодування: грошова виплата, сплачується приватними, публічними суб'єктами, виплачується приватним та публічним суб'єктам, які зазнали порушення свого міжнародного права. Реституція – засіб правового захисту, доступний позивачеві у розгляді міжнародного спору, за якого вилучене майно повертається первісному власнику в натурі. Реституція покликана відновити ситуацію, яка б існувала, якби протиправна дія чи бездіяльність не відбулися, в тому числі шляхом скасування протиправних актів, повернення незаконно відчуженого майна або утримання від подальших протиправних дій²⁴. Джерело репарації для нашої країни залишається остаточно не визначеним. Триває пошук правових механізмів вилучення коштів для України та притягнення збройного агресора до юридичної відповідальності.

ВИСНОВКИ

Вторгненням в Україну РФ порушила фундаментальні принципи міжнародного права: від незаконного застосування сили, територіальної цілісності суверенної держави до брутальної зневаги норм міжнародного гуманітарного права та фундаментальних прав і свобод людини. Ці порушення знайшли свою оцінку за правовим порядком, прийнятим і зрозумілим усіма націями світу. Так, у заяві ЄС засуджується вторгнення Росії в Україну як порушення статті 2(4) Статуту ООН, злочин агресії згідно з Римським статутом МКС та порушення імперативних норм міжнародного права²⁵.

Складність розв'язання проблеми охорони довкілля у сучасних умовах глобалізації полягає в тому, що людство продовжує ігнорувати проблему екологічної безпеки. Так, руйнування російськими окупантами Каховської ГЕС 6 червня 2023 року стало однією із найбільших світових катаклізмів, наймасштабнішою техногенною, екологічною та соціальною катастрофою на теренах Європи за останні десятиліття. Підтоплено більше 80 населених пунктів, знищено біорізноманіття водної екосистеми та прилеглої території, втрачено рідкісні види флори, сталася масова загибель тварин. Через потоки мулу та будівельних матеріалів відбулося погіршення екологічного стану великої площі території, створено небезпечні умови для діяльності Запорізької АЕС (система охолодження якої залежить від Каховського водосховища).

²⁴ Репарація, компенсація, реституція. українське законодавство і міжнародна практика. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/reparatsiya-kompensatsiya-restytutsiya-ukrayinske-zakonodavstvo-i-mizhnarodna-praktyka/>

²⁵ Dugard, J. The Choice Before Us: International Law or a Rules-Based International Order? *Leiden Journal of International Law*. 36(2), 2023. p 223-232.

Питання пошуку найефективнішого комплексного міждержавного підходу до вирішення питань екологічної безпеки залишається актуальним²⁶, зокрема у підвищенні юридичної відповідальності держав за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, вдосконаленні механізму реагування на збройні конфлікти.

Військова агресія проти України нехтування всіх норм моралі та людяності, кинула світовому співтовариству виклик, на який має бути надана гідна відповідь. Перед міжнародною спільнотою постали питання спроможності розробки ефективних засобів попередження збройної агресії. Сформувалася нагальна потреба пошуку відповідей, нових підходів, прийняття неординарних рішень²⁷. Наявні механізми відшкодування шкоди, заподіяної війною довікллю України, виявилися не ефективними. Пошук правових інструментів притягнення до юридичної відповідальності за злочини, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, потребує участі усіх міжнародних партнерів²⁸.

Важливим і надзвичайно актуальним завданням сучасної еколого-правової доктрини та правозастосовної діяльності України є розроблення ефективного механізму визначення шкоди, заподіяної навколишньому середовищу внаслідок воєнних дій РФ проти України та можливих і дієвих способів репарації завданих збитків²⁹. Важливою умовою документування вчинених злочинів проти довкілля є участь незалежних міжнародних сертифікованих експертів, за сучасними методиками належної фіксації та розрахунку заподіяних збитків з метою забезпечення верифікації відповідних даних та обрахування збитків. Відбувається постійний пошук переконливих аргументів у спонуканні до дій для вирішення зазначеної проблеми.

²⁶ Viktoriya Strelnyk, Tetiana Myronenko, Tetiana Churilova, Natalia Hres Legal Support of Industrial Accident Prevention. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume IX, Issue 7(45), Winter 2019. URL: <http://surl.li/lpgr>

²⁷ Атаманова Юлія, Цірат Геннадій Судовий імунітет держави та нові виклики перед міжнародним правом URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/international-arbitration/sudovij-imunitet-derzhavi-ta-novi-vikliki-pered-mizhnarodnim-pravom/>

²⁸ Чурилова Т. М., Стрельник В.В. Проблеми відшкодування шкоди навколишньому середовищу України, завданої збройною агресією Російської Федерації. *Екологічне право*. 2022, № 3–4 URL: <http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/3-4/18.pdf>

²⁹ Марія Ващишин Юридичний механізм визначення екологічної шкоди та його особливості в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України. *Право України*. 2022. № 6. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/1506/800%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD.pdf>

Бажанням всіх українців і цивілізованого світу є притягнення РФ до юридичної відповідальності на міжнародному рівні за нечужані у XXI ст. злочини. Правники, державні службовці та громадянське суспільство мають прикласти максимально зусиль для забезпечення належних доказів у міжнародних судових процесів проти агресора.

АНОТАЦІЯ

З початку повномасштабного вторгнення в Україну РФ застосувала та продовжує застосовувати різноманітні заборонені методи ведення війни. Складність розв'язання проблеми охорони довкілля у сучасних умовах глобалізації полягає в тому, що людство продовжує ігнорувати проблему екологічної безпеки. Постає необхідність пошуку найефективнішого комплексного міждержавного підходу до вирішення питань у підвищенні юридичної відповідальності держав за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, вдосконаленні механізму реагування на збройні конфлікти. Проблема притягнення РФ до юридичної відповідальності за злочини проти довкілля України є надзвичайно актуальною, потребує детального вивчення та практичного вирішення, з урахуванням судової практики, що достатньо суперечлива та відрізняється залежно від держави. Під час збройного конфлікту – безвідворотності юридичної відповідальності законодавством не передбачається. Важливою умовою документування вчинених злочинів проти довкілля є участь незалежних міжнародних сертифікованих експертів, за сучасними методиками належної фіксації та розрахунку заподіяних збитків з метою забезпечення верифікації відповідних даних і належного обрахування збитків. Повноцінне відновлення економіки й інфраструктури України можливе виключно після завершення масштабних воєнних дій і звільнення окупованих територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юлія Овчинникова РФ має відповісти за та виплатити компенсацію Україні за злочини проти довкілля. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/03/6/253191>
2. Стрельник В. В. Екологічні загрози у зоні операції об'єднаних сил. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 178–182.
3. Гетьман А.П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. Проблеми правової відповідальності : монографія / В.Я. Тацій та ін. ; за ред. : В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків : Право, 2014. С. 235–256.
4. Олексій Павлиш Шкода довкіллю від збройної агресії РФ перевищила \$46 мільярдів – Мінприроди URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/13/695952/>

5. Костицький В.В., Костицька І. О., Микитюк М. А., Суходольська А.А. До питання про юридичну відповідальність за злочинне посягання на конституційне право людини на безпечне довкілля у ході російської воєнної агресії в Україні. *Екологічне право*. Випуск 3–4, 2022 URL: <http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/3-4/5.pdf> DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.3-4-4.5>

6. Juraj Panigaj, Eva Berníková Ecocide – a new crime under international law? *Juridical Tribune*. Volume 13, Issue 1, March 2023. URL: <http://tribunajuridica.eu/arhiva/An13v1/1.%20Panigaj,%20Bernikova.pdf>

7. Стрельник В.В. Відбудова України на засадах сталого розвитку. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матер. III Всеукр. наук.-метод. конф. Суми, 2022. 230 с.

8. Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. В.В. Мищика. Х, 2018. Т. 2. С. 458–483.

9. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons : Advisory Opinion of the International Court of Justice of 8 July 1996. Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders. 1996. P. 241–242.

10. Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries 2011. *Yearbook of the International Law Commission*. 2011. Vol. II, Part Two. URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf.

11. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE

12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

13. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 03 червня 1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92340>.

14. Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні ушкодження, 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

15. Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oon-posilit-diyalnist-iz-zahistu->

dovkillya-u-zonah-zbrojnih-konfliktiv-ta-protidiyatime-zabrudnennyu-navkolishnogo-seredovisha-vnaslidok-terorizmu

16. Щодо правозастосовчої практики: Лист Вищої атестаційної комісії України від 02.02.2009 р. № 02-72-05/311 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_311330-09#Text

17. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 12.09.2002 р. № 149-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

18. Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

19. Визначення розміру компенсації за шкоду довкіллю у справі МС ООН «Коста-Ріка – Нікарагуа» URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Vyznachennya-rozmiru-kompensatsiyi-za-shkodu-dovkilliyu-u-spravi-MS-OON-Kosta-Rika-Nikaragua.pdf>

20. Резолюція ПАРС від 27 квітня 2022: Європа вийшла на шлях усвідомлення загрози з боку Росії для всієї європейської цивілізації URL: <https://r2p.org.ua/rezolyucziya-parye/>

21. Європарламент ухвалив рішення про створення трибуналу за злочин агресії проти України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3655298-evroparlament-uhvaliv-risenna-pro-stvorennia-tribunalu-za-zlocin-agresii-proti-ukraini.html>

22. Репарація, компенсація, реституція: українське законодавство і міжнародна практика. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/reparatsiya-kompensatsiya-restytutsiya-ukrayinske-zakonodavstvo-i-mizhnarodna-praktyka/>

23. Dugard, J. The Choice Before Us: International Law or a Rules-Based International Order? *Leiden Journal of International Law*. 36(2), 2023. p. 223–232. DOI:10.1017/S0922156523000043

24. Марія Ващишин Юридичний механізм визначення екологічної шкоди та його особливості в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України. *Право України*, 2022. № 6. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/1506/800%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD.pdf> DOI: 10.33498/loou-2022-06-055

25. Viktoria Strelnyk, Tetiana Myronenko, Tetiana Churilova, Natalia Hres Legal Support of Industrial Accident Prevention. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume IX, Issue 7(45), Winter 2019. URL: <http://surl.li/lpgr>

26. Атаманова Юлія, Цірат Геннадій Судовий імунітет держави та нові виклики перед міжнародним правом. URL: <https://lcf.ua/thought->

leadership/international-arbitration/sudovij-imunitet-derzhavi-ta-novi-vikliki-pered-mizhnarodnim-pravom

27. Чурилова Т.М., Стрельник В.В. Проблеми відшкодування шкоди навколишньому середовищу України, завданої збройною агресією Російської Федерації. *Екологічне право*. 2022, № 3–4
URL: <http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/3-4/18.pdf> DOI
<https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.3-4-4.18>

Information about the author:

Strelnyk Viktoria Valeriivna,

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of Private and Social Law

Sumy National Agrarian University

160, Herasym Kondratiev str., Sumy, 40021, Ukraine